

Arşivin Toplumsal Cinsiyeti: Politik Aktivistlerin Hafızalarının Oluşumu ve Aktarımı

Genre de l'archive:
Constitution et Transmission des Mémoires Militantes¹

Aslı Davaz

Araştırmacı, Yazar, Kadın Tarihi Arşivcisi

"Genre de l'archive, politik aktivistlerin hafızalarının nasıl kurulduğu, kimler tarafından nasıl aktarıldığı ve bu sürecin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiği üzerine kapsamlı bir düşünme zemini sunuyor. [...] özellikle 20. yüzyılda Fransa'daki sol hareket içinde yer alan aktivist kadınların ve erkeklerin arşivlerdeki temsiline odaklanarak, bireysel ve kolektif hafızanın cinsiyetlendirilmiş yapısını görünür kılıyor."

Topluşsal cinsiyet, politik aktivistlerin hafızaları ve arşivler üzerine çalışan Fransız tarihçi ve Centre national de la recherche scientifique'in (Ulusal bilimsel araştırma merkezi, CNRS) araştırma direktörü Françoise Blum tarafından hazırlanan *Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes* (Arşivin toplumsal cinsiyeti: Politik aktivistlerin hafızalarının oluşumu ve aktarımı) adlı bu kitap, arşivlerde toplumsal cinsiyetin izini sürerken özellikle kadın politik aktivistlerin deneyimlerine odaklanıyor.

2016 yılında Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı 20. Yüzyıl Sosyal Tarih Merkezi ile İşçi ve Toplumsal Tarih Dokümantasyon Merkezleri Kolektifi (CODHOS- Collectif des centres de documentation en histoire ouvrière et sociale) tarafından düzenlenen "Arşivin Toplumsal Cinsiyeti" başlıklı bilimsel çalıştayın genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş bildirilerinden

oluşan kitap, 1 Mart 2017 tarihinde yayımlandı. Çalışma üç ana bölümden oluşuyor: "Kadınlar ve Arşivler" başlığını taşıyan ilk bölümde, kadınların arşivlerdeki izi ve temsil biçimleri incelenirken; "Feministler Cephesinden" başlıklı ikinci bölümde, feminist kadınların belleğe, belgeye ve arşiv üretimine dair yaklaşımlarına odaklanılıyor. Son bölüm "Çiftlerin Hikâyeleri"nde ise, çiftlerin özel arşivlerinde kadın-erkek temsiliyeti inceleniyor.

Kadınlar ve Arşivler

Birinci bölümün ilk makalesi, tarihçi ve Musée de l'Histoire Vivante'ın (Yaşayan Tarih Müzesi) yöneticisi Éric Lafon'un kaleme aldığı "Madeleine Rebérioux/Jacques Duclos: masculin/féminin de l'archive" (Madeleine Rebérioux/Jacques Duclos: Arşivin Erkek/Kadın Temsilleri) başlığını taşıyor. Bu makale, 20. yüzyılda Fransa'da politik olarak etkin iki figürün; tarihçi ve entelektüel Madeleine Rebérioux ile Parti Communiste Français'nin (Fransız Komünist Partisi, PCF) önde gelen yöneticilerinden Jacques Duclos'nun arşivlerini karşılaştırmalı olarak ele alıyor.

1. Françoise Blum, ed., *Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes* (Paris: Codhos éditions, 2017).

Her ikisinin de arşivleri Montreuil'deki Musée de l'Histoire Vivante'a bağışlanmış. Yazara göre söz konusu arşivler arşivin üretimi, korunması ve temsiline ilişkin toplumsal cinsiyet temelli farkları sorgulamak bakımından dikkate değer. Yazının devamında ilk olarak, bu iki önemli figürün arşiv mirası tanıtılıyor. Ardından arşivin bağış sürecine dair bilgi veriliyor. Jacques Duclos'nun arşivi, müzeye iki aşamada bağışlanmış: İlki ölümünden on yıl sonra, 1985'te; ikincisi ise eşi Gilberte Duclos'nun 1990'daki vefatının ardından gerçekleşmiş. Arşivde 2000'den fazla broşür, dergi, çeşitli gazete kupür koleksiyonları, tablolar, resimler ve çizimler, albüm sayfaları ve zarf koleksiyonları, fotoğraflarla birlikte bir plak koleksiyonu, ses kasetleri ve manyetik bant kayıtları yer alıyor. Buna ek olarak, 2. Dünya Savaşı sırasındaki gizli parti belgeleri de mevcut. Ancak bu belgeler Duclos'nun kişisel arşivinden ziyade, partinin gözetiminde oluşturulan bir koleksiyon niteliğinde. Çünkü arşivde 1925-1943 arasındaki dönem neredeyse hiç temsil edilmiyor. Oysa bu dönem, Duclos'nun Komintern ile en yoğun ilişki içinde olduğu ve Sovyetler Birliği'yle bağlantılarını geliştirdiği dönemdir. Bu dönemsel boşluk, arşiv bağışının partinin kontrolünde ve bilinçli bir seçicilikle gerçekleştirilmiş olduğuna işaret ediyor. Özel yaşamına dair belgeler ise oldukça sınırlı; bazı çerçeveli fotoğraflar ve eşine ithaf ettiği birkaç yazı dışında arşiv, mahremiyete dair hiçbir unsur barındırmıyor.

Öte yandan, her ne kadar Madeleine Rebérioux hiçbir belgeyi saklamadığını iddia etse de, gerçekte oldukça kapsamlı bir arşiv bırakmıştır. Bu arşiv, dört çocuğu ve Rebérioux'ya yakın tarihçiler tarafından Archives Nationales (Ulusal Arşivler), École Normale Supérieure (Yüksek Öğretmen Okulu, ENS) ve Musée de l'Histoire Vivante gibi kurumlara dağılmış durumda. Arşivde belgeler, notlarla dolu kitaplar, akademik metinler, kişisel mektuplar, ses ve görüntü kayıtları gibi çeşitli materyaller yer alıyor. Bu belgeler Rebérioux'nun entelektüel titizliğini, duygusal tepkilerini ve eleştirel reflekslerini yansıtıyor. Sayfa kenarlarına iştirilmiş notlar, öfke ve coşku dolu ünlemler, kitaplara yapıştırılmış post-itler ve kişisel okumalarda kurulan içsel diyaloglar, onun kendine özgü bir hafıza biçimi yarattığını gösteriyor. Arşivlerin nasıl oluşturulduğu da dikkat çekici. Duclos'nun arşivi, eşi ve PCF tarafından görevlendirilen bir komisyon tarafından seçilip tasniflenmiş. Her iki durumda da arşivin üretiminde ve sunumunda aile bireyleri ve politik yapılar belirleyici olmuş.

Yazara göre iki arşiv arasındaki fark, özellikle barındırdıkları fotoğraflar bakımından değerlendirildiğinde belirginleşiyor. Duclos'nun arşivinde 2500'ü aşkın fotoğraf bulunuyor; bunlar onu fabrika ziyaretlerinde, mitinglerde, yurtdışında "kardeş partiler"le görüşmelerde ve kamuya açık pek çok etkinlikte gösteriyor. Rebérioux'nun arşivinde ise neredeyse hiç fotoğraf bulunmuyor. Bu, kadınlara

geleneksel olarak atfedilen "görünme arzusu" ile erkeklerle yüklenen "görünmezlik" klişesini tersine çeviren bir örnek. Rebérioux için esas olan yazı, düşünce ve sözdür; kamuya sunulan bir beden değildir.

Sonuç olarak Lafon, Madeleine Rebérioux ve Jacques Duclos arşivlerinin biçim ve içerik bakımından yalnızca toplumsal cinsiyetle değil aynı zamanda statü, politik kültür, kişilik yapısı ve mirasçılarının kararlarıyla şekillendiğini öne sürüyor. Ancak bu arşivler birlikte değerlendirildiğinde, hafızanın toplumsal ve bireysel dinamiklerle nasıl kesiştiğini ve cinsiyetin arşivde nasıl iz bıraktığını gözler önüne seriyor.

Bölümün ikinci metni, biyografi yazarı Colette Avrane'nin "Qui a tué Berthe Fouchère?" (Berthe Fouchère'i kim öldürdü?) başlıklı yazısı. Yazar, sosyalist aktivist Berthe Fouchère'in (1899-1979) altmış yıllık politik mücadelesinin önemine dikkat çekerken, aynı zamanda bu mücadelenin tarihsel bellekten nasıl silindiğini de sorguluyor. Kendisini "ası" olarak tanımlayan Berthe Fouchère, Section Française de l'Internationale Ouvrière'de (İşçi Enternasyonalinin Fransız Seksiyonu, SFIO) başlayıp Komünist Parti ve daha sonra Parti Socialiste Unifié'yle (Birleşik Sosyalist Parti, PSU) devam eden politik yaşamı boyunca kürtaç, sömürgecilik karşıtlığı, pasifizm gibi meselelerde aktif olmuş; Marceau Pivert ve François Mitterrand gibi önemli figürlerle ilişki kurmuş, Otto Bauer'in sekreterliğini yapmıştır. Hiçbir zaman kişisel hırs peşinde koşmamış; siyasette ise bilinçli olarak arka planda kalmayı tercih etmiştir. Ancak düzensiz yaşamı ve geleceğe dair herhangi bir planlama yapmaması mektuplar, yazılar, fotoğraflar ve notlardan oluşan kişisel arşivinin korunamamasına yol açmıştır.

Yazıda yalnız yaşadığı küçük dairenin belgelerle dolu olduğu, fakat hiçbir şeyin sınıflandırılmamış olduğu belirtiliyor. Bu nedenle ölümünün ardından yerel parti üyeleri ve tanıdıkları, vasiyeti bulunmadığı ve belgelerin durumu karmaşık olduğu için tüm materyalleri çöpe atmaya karar vermişler. Potansiyel olarak önemli belgeler içeren yığınlar, ayrıştırılmadan yok edilmiş. Makale, bu denli mücadeleye bağlı ve etkili bir kadının, tarihsel bellekten nasıl bu kadar kolay silinebildiğini sorguluyor. Fouchère, parti liderlerinin zaman zaman ilgisine karşın hep kenarda kalmıştı. Kurumsal ihmalkârlık ile toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma, telafisi olmayan bir biçimde arşivlerinin kaybıyla sonuçlanmıştır.

Colette Avrane, yazısında benzer şekilde tarihten silinen diğer kadın hikâyelerine de dikkat çekerek Berthe Fouchère'in yaşamına dair bazı izleri geri kazanmayı ve politik mücadeleye hayatlarını adayan kadınların izlerini korumanın aciliyetini vurgulamayı amaçlıyor. Fouchère'in arşivlerinin yok edilmesi kadınların politik tarihte nasıl sessizleştirildiğinin simgesi haline geliyor.

Üçüncü makale dijital arşivcilik, açık bilim ve sosyal hafıza konularında çalışan Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Alicia León y Barella ile işçi hareketleri arşivleri, dijitalleştirme ve belge yönetimi alanlarında uzman, CNRS'e bağlı bir araştırmacı olan Rossana Vaccaro tarafından kaleme alınmış. Her iki isim, özellikle Bernadette Cattaneo arşivinin derlenmesi, envanterinin çıkarılması ve düzenlenmesi sürecinde aktif rol oynamıştır. "Construire / Déconstruire / Reconstruire la mémoire de Bernadette Cattaneo" (Bernadette Cattaneo'nun Hafızasını Kurmak, Yıkamak ve Yeniden İnşa Etmek) başlıklı bu makalede, 1930'ların önde gelen Fransız sendikacı, komünist, feminist ve pasifist kadınlarından biri olan Bernadette Cattaneo'nun arşivleri aracılığıyla, onun kişisel ve politik belleğinin izi sürülüyor. Cattaneo'nun arşivi, torunu Jean-Sylvain Cattaneo tarafından 2015 yılında Paris Üniversitesi'ne bağlı Centre d'histoire sociale des mondes contemporains'in (Çağdaş sosyal tarih merkezi, CHS) kütüphanesine bağışlanmış. Bu arşiv, yalnızca 8 kutudan ve yaklaşık 2 raf metrelik belge hacminden oluşmasına karşın, onun çok yönlü ve yoğun politik geçmişine ışık tutacak niteliktedir.

Bernadette Cattaneo yoksul bir Breton köylü ailesinden geliyor; eğitim hayatını erken bırakmakla birlikte kendi çabasıyla öğrenimini sürdürmüş. 1919'da Paris'e taşınmış, işçi olarak başladığı yaşamında kısa sürede PCF ve Confédération générale du travail unitaire (Birleşik genel emek konfederasyonu, CGTU) içinde yer almıştır. Özellikle kadın işçiler ve barış hareketleri alanındaki faaliyetleriyle tanınmış; 1934'te düzenlenen Kadınlar Kongresi'nin ve ardından kurulan Kadınların Savaş ve Faşizme Karşı Dünya Komitesi'nin genel sekreterliğini üstlenmiştir. Uluslararası alanda da aktif olan Cattaneo, Sovyetler Birliği ve İspanya İç Savaşı sırasında yürüttüğü dayanışma faaliyetleriyle tanınır. 1939'da Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktı'na açıkça karşı çıkarak PCF'den ayrılmıştır. Bu kırılma, politik yaşamının sona ermesine ve sonraki yıllarda kamuoyundan uzaklaşmasına yol açmıştır. Cattaneo'nun bu dönemde geçmişine dair belge bırakmak istemediği ve ailesine de bu konuda bilgi vermediği anlaşıyor.

CHS'ye bağışlanan belgeler, doğrudan politik faaliyetlerini belgelemekte yetersiz olsa da, gönderdiği yüzlerce kartpostal, fotoğraf ve not aracılığıyla dolaylı bir politik tanıklık sunuyor. Özellikle ailesine gönderdiği mektuplar hem kişisel ilişkilerini hem de grev ve direniş alanlarındaki faaliyetlerini ortaya koyuyor. Bu ego-belgeler, onun unutulmuş politik rolünü yeniden görünür kılıyor. Yazıda, Bernadette Cattaneo'nun torununun arşivlere sahip çıkmasıyla ve tarihçilerin çabasıyla bu önemli kadın figürün belleğinin yeniden kurulduğu ve arşivinin araştırmacılara açıldığı vurgulanıyor. Cattaneo'nun anısı, geçmişin hem kişisel hem kolektif olarak nasıl

seçilip saklandığını ve unutulduğunu sorgulamak bakımından değerli bir örnek oluşturuyor.

Kitabın birinci bölümünün son makalesi ise, Paris 1 Panthéon-Sorbonne'da doktorasını tamamlamış bir araştırmacı olan sosyalist ve feminist arşivler ile yazın dünyasındaki kadın figürlerinin arşivlerdeki temsili üzerine çalışan Lucie Guesnier tarafından kaleme alınan "À la manière d'Aragon et de Triolet: Suzanne Arlet, écrivaine et militante" (Aragon ve Triolet Tarzında: Yazar ve Aktivist Suzanne Arlet) başlıklı metin.

Makaleye konu olan Suzanne Arlet (gerçek adıyla Emilie Russmann), 1945 sonrasında 1988'deki ölümüne dek aktif bir yazar, çevirmen, tiyatro eleştirmeni ve politik aktivist olarak yaşamını sürdürmüştür. Lwow'da (bugünkü Lviv, Ukrayna) doğmuş; 1920'lerde Fransa'ya yerleşmiştir. Geniş kitlelerce pek tanınmasa da, yaşamı boyunca komünist, aktivist, şair, roman ve deneme yazarı Louis Aragon (1896-1975) ve Moskova doğumlu Fransız yazar, çevirmen Elsa Triolet'ye (1896-1970) duyduğu derin hayranlık doğrultusunda şekillenen güçlü bir edebi ve toplumsal faaliyet yürütmüştür. "Arlet" takma adını dahi, Aragon ve Triolet'nin isimlerinden türettiği biliniyor. 1983 yılında kişisel arşivlerini Paris 1 deki Panthéon-Sorbonne Üniversitesi CHS'e bağışlamıştır. Yazara göre bu arşivler büyük ölçüde Aragon-Triolet çiftine odaklanıyor; hem bu hayranlığı hem de Arlet'nin eşi Gustave Durup ile Polonya kökeninden bağımsız bir kimlik oluşturma çabasını yansıtıyor.

Yazar, Arlet'nin arşiv düzeninin, kamuya mal olma ve edebi kimliğiyle tanınma arzusunu açıkça ortaya koyduğunu belirtiyor. Özel yaşamına dair belgeleri (evlilik, çocuklar, vb.) bilinçli olarak dışarda bırakıp edebi ve politik yönünü öne çıkaran bir kimlik inşasına yönelmiştir. Bu tercih, idealize edilmiş bir entelektüel persona yaratma niyetini düşündürür.

Yirmiden fazla roman, şiir, deneme ve tiyatro oyunu kaleme almış, pek çoğunu kendi imkânlarıyla bastırılmış, ayrıca önemli Polonyalı yazarları Fransızcaya çevirmiştir. Aragon ve Triolet'yle yaptığı mektuplaşmalar —çoğu yanıtı kalmış— ve Aragon'a ait olduğuna inandığı bazı kişisel eşyaları saklaması, bu edebi çifte duyduğu yoğun ve neredeyse takıntılı ilgiyi gözler önüne serer.

Tüm çabalarına karşın, Suzanne Arlet edebiyat dünyasında beklediği karşılığı bulamamış; edebi sözlüklerde yer almamış ve kurumsal bellekte büyük ölçüde unutulmuştur. Ancak arşivleri kadın kimliği, entelektüel aktivizm, bireysel hafıza ve edebiyat yoluyla kimlik inşası gibi temalara ışık tutması bakımından önemli bir belge niteliği taşır.

Feministler Cephesinden

Kitabın “Feministler Cephesinden” başlıklı ikinci bölümünde üç makale yer alıyor. Bu makalelerden ikisi tarihçi ve araştırmacı Marine Rouch tarafından kaleme alınmıştır: İlki “Les féministes et leurs archives” (Feministler ve arşivleri) başlığını taşıyor. Bu makale, 19. yüzyıl sonlarından günümüze uzanan süreçte feminist hafızanın inşasını ve kadın hareketlerine ait arşivlerin korunmasına yönelik çalışmaları ele alıyor. Yazıda ütöpik sosyalist, feminist aktivist Éliska Vincent (1841-1914); Fransız feminist hareketi içinde kadınların arşiv mirasını korumak için öncü çalışmaları olan arşivci Marguerite Belmont (Marbel); feminist arşivciliğin öncü isimlerinden biri olan Madame Chuliat (Eugénie Chuliat) ve Fransız öğretmen, feminist, sendikacı ve barış yanlısı aktivist Hélène Brion (1882-1962) gibi öncü kadınların, çoğu zaman kurumsal destekten yoksun biçimde kadın mücadelesine ilişkin belgeleri sağlama ve koruma çabalarına özel bir vurgu yapılıyor. Öne çıkan iki uzun soluklu girişim olarak Marie-Louise Bouglé (1883-1936) ve Marguerite Durand (1864-1936) tarafından oluşturulan kütüphaneler örnek gösteriliyor. “Resmi olmayan arşivler” olarak tanımlanan bu koleksiyonlar, çeşitli zorlukların ardından kamu kurumlarına devredilmiş ve Paris’te araştırmacıların erişimine açılmıştır.

Makalede ayrıca, 1970’li yıllardan itibaren üniversite kaynaklı feminist araştırmaların ortaya çıkışına değiniliyor. Michelle Perrot tarafından yürütülen seminerler ve Provence Üniversitesi Kadın Çalışmaları Disiplinlerarası Araştırma Merkezi (Centre pluridisciplinaire d’études féminines de l’université de Provence, CEFUP), Feminist Çalışmalar İrtibat Merkezi (Centre de Liaison des Études Féministes, CLEF), Kadın Araştırmaları Disiplinlerarası Araştırma Grubu (Groupe de recherches interdisciplinaires d’étude des femmes a Toulouse, GRIEF) gibi merkezlerin kuruluşu bu akademik dönüşüm sürecinin önemli dönüm noktaları olarak değerlendiriliyor. Bu süreçte Marguerite-Durand Kütüphanesi (Bibliothèque Marguerite-Durand, BMD), temel bir araştırma merkezi olma işlevini sürdürmüştür. 2000 yılından bu yana, Marguerite-Durand Kütüphanesi’nin (BMD) çalışmalarına Angers’deki Feminizm Arşivleri Merkezi (Centre des Archives du féminisme, CAF) destek sağlıyor. Bununla birlikte yazıda feminist arşivciliğin önünde hâlâ bazı yapısal ve politik engeller bulunduğu işaret ediliyor: Arşivlerin dağınık yapısı, bazı aktivistlerin belgelerini paylaşma konusundaki çekinceleri, arşiv kurumlarının maddi kaynak eksiklikleri ve yapıya karşı gelişen hareketlerin yükselişi gibi unsurlar bu zorluklar arasında sayılıyor. Makale, gelişmekte olan bu feminist belleğin korunmasının taşıdığı hayati önemi vurgulamakta; feminist tarihyazımı ve araştırmalarının kabul görmesi için arşiv çalışmalarının sürekliliğinin önemine işaret ediyor.

Bu bölümün ikinci yazısı olarak, işçi hareketlerine ve sosyal hareketlere ait arşivlerin dijitalleştirilmesi ve yönetimi, eğitim-araştırma kurumu arşivlerinin yapılandırılması alanlarında deneyim sahibi Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Julien Pomart’ın “Entre genre et nombre, une féministe et sa famille: le fonds Marguerite Pichon-Landry” (Cinsiyet ve Sayı Arasında: Bir Feminist ve Ailesi-Marguerite Pichon-Landry (1877-1972) Özel Arşivi) başlıklı makalesini görüyoruz. Makalede, 20. yüzyılın ilk yarısında faaliyet göstermiş bir aktivist olan Marguerite Pichon-Landry örneği üzerinden feminist arşivlerin doğası inceleniyor. Pichon-Landry’nin oluşturduğu arşiv koleksiyonu birkaç kuşağı kapsayan aktivist belgeleri, aile yazışmalarını ve kişisel kayıtları içeriyor.

Yazar, bu koleksiyon aracılığıyla “arşivin cinsiyeti” konusunu feminist bir bağlamda ele alıyor; bir kadın aktivist tarafından üretilen belgelerin kadın kimliğine dair özellikler barındırıp barındırmadığını sorguluyor. Yazarın bu sorgulaması, arşivin kuşaklar boyunca aktarımı ve belgelerin sınıflandırılmasının, belirgin bir şekilde toplumsal cinsiyete dayalı bir düzeni ortaya koymaktan ziyade, daha çok burjuva sınıfına özgü bir koruma pratiğini yansıttığını ortaya koyuyor. Söz konusu koleksiyon, biçimsel yapısı ya da ailevi kökeninden çok ele aldığı temalar ve içerdiği mücadele belleği dolayısıyla feminist bir arşiv olarak değerlendiriliyor.

Marine Rouch’un bu bölümde yer alan ikinci yazısı ve aynı zamanda bölümün son yazısı, “Vous ne me connaissez pas mais ne jetez pas tout de suite ma lettre” Le courrier des lecteurs et lectrices de Simone de Beauvoir” (Beni Tanımıyorsunuz ama mektubumu hemen atmayın: Simone de Beauvoir’ın okur mektupları) başlığını taşıyor. Rouch bu yazıda, Fransız yazar ve feminist filozof Simone de Beauvoir’ın (1908-1986) okuyucularıyla kurduğu yazılı iletişimi ve bunun arşivsel değerini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Marine Rouch’un incelediği bu yazışmalar, 1995 yılında Fransız Ulusal Kütüphanesi’ne bağışlanan ve 1944 ile 1986 yıllarını kapsayan binlerce mektubu içeren geniş bir arşiv koleksiyonuna dayanıyor. Bu belgeler, özellikle Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet* adlı eserinin okuyucular üzerindeki etkisini anlamaya imkân tanıyan değerli bir kaynak niteliğinde. Henüz araştırmacılar tarafından yeterince incelenmemiş olsa da, söz konusu koleksiyon kadın tarihi ve feminizm için büyük önem taşıyor.

Rouch’un aktardığına göre, Beauvoir kendisine ulaşan hiçbir mektubu atmadan saklamış ve bu yönüyle oldukça bütünlüklü ve benzersiz bir yazışma arşivi oluşturmuştur. Koleksiyon okuyuculardan, entelektüel ve özel çevresinden gelen mektupları kapsayan çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Yazışmalar, edebi eserlerine dair eleştirilerden kişisel yardım ve yönlendirme talepleri ne kadar geniş bir etkileşim ağına işaret ediyor. Marine

Rouch, bu mektupların büyük çoğunluğunun kadınlar tarafından gönderildiğini ve özellikle 1958 yılında yayımlanan *Mémoires d'une jeune fille rangée*² (Bir genç kızın anıları) adlı anı kitabının ardından bu oranın belirgin biçimde arttığını belirtiyor. Rouch'un analizine göre birçok kadın Beauvoir'ı özgürleşmiş bir kadın figürü olarak görmüş ve mektubu bir tür ifşa ve paylaşım aracı olarak değerlendirmiştir. Bu yazışmalar sayesinde pek çok kadın kişisel deneyimlerini ve acılarını ifade etme cesareti bulmuş; Beauvoir da çoğu zaman onları, yazmaya devam etmeleri yönünde cesaretlendirmiştir.

Makale, aynı zamanda kadınların feminizme yönelik artan ilgisini de belgeliyor. Eski kuşak kadın aktivistlerden ya da feminizmle yeni tanışan bireylerden gelen mektuplar, kadınlık deneyimine dair cevap arayışlarını gözler önüne seriyor. Rouch'un vurguladığı üzere bu belgeler, feminist düşüncenin dönüşümünü, kadınların kamusal alandaki mücadelelerini ve Simone de Beauvoir'ın eserlerinin bu süreçteki etkisini anlamak bakımından önemli bir kaynak sunuyor. Marine Rouch'un bu çalışması, mektupların yalnızca edebi değil aynı zamanda toplumsal bir rehberlik işlevi gördüğünü ortaya koyuyor; Simone de Beauvoir'ın 20. yüzyıl feminizmine katkısını arşiv belgeleri üzerinden somut biçimde gösteriyor.

Çiftlerin Hikâyeleri

Kitabın üçüncü ve son bölümü, kişisel arşivlerin cinsiyetçi biçimde düzenlenmesine dair analizler yapan Fransız arşiv uzmanı ve tarihçi Marie-Geneviève Dezès'in "L'intime dans l'archive à l'Institut français d'histoire sociale" (Fransız Sosyal Tarih Enstitüsü Arşivinde Mahremiyet) başlıklı makalesiyle başlıyor. Bu çalışmada, Institut Français d'Histoire Sociale (Fransız Sosyal Tarih Enstitüsü) tarafından korunan arşiv koleksiyonlarında romantik ilişkilerin ve özel hayatların nasıl temsil edildiği inceleniyor. Ayrıca siyaset alanında aktif kadın ve erkek figürlerin arşivleri üzerinden "cinsiyet, politik aidiyet ve duygusal bağlar" doğrultusunda belleğin nasıl inşa edildiğine dair farklılıklar analiz ediliyor.

"Çiftlerin Arşivleri" başlığı alt başlığında Marie-Geneviève Dezès'in incelediği iki koleksiyon, politik olarak aktif çiftlere odaklanıyor: Fransız sosyalist, feminist ve eğitimci bir aktivist olan Pauline Roland (1805-1852) ile Fransız şair, roman ve oyun yazarı Jean Aicard (1848-1921); ayrıca Fransız öğretmen, devrimci sendikacı ve savaş karşıtı aktivist Louis Bouët (1880-1969) ile öğretmen, sendikacı, barış yanlısı aktivist Gabrielle Bouët (1885-1977) çiftleri. Yazarın aktardığına göre, Roland/

Aicard koleksiyonu hacim olarak sınırlı olmasına karşın yoğun duygusal izler barındırıyor. Bu arşiv, dengesiz bir ilişkiyi ve sancılı bir ayrılığı gözler önüne seriyor. Pauline Roland'ın mektupları ise duygusal olarak yıpranmış, ancak sosyalist ve feminist ideallerine bağlılığını koruyan bir kadının portresini çiziyor.

Bouët koleksiyonu ise oldukça kapsamlı ve özel yaşam ile politik mücadelenin iç içe geçtiği bir birlikteliği belgeliyor. Kırsal bölgede öğretmenlik yapan Louis ve Gabrielle Bouët, devrimci öğretmenlerin sendikal mücadelesinin öncülerinden. Arşivleri, mücadelede ve yaşamda nadir görülen bir uyumu yansıtıyor. Gabrielle Bouët, *L'École Émancipée* (Özgürleşmiş Okul) dergisinde merkezi bir rol üstlenmiş, Louis Bouët'nün ölümünden sonra ise onun anısını yaşatmaya devam etmiştir.

Makalenin, "Kadın ve Erkek Arşivlerinde Çift Temsili" alt başlıklı bölümünde yazar, Hélène Brion, Hélène Gosset ve Renée Lamberet gibi kadınlara ait özel arşiv koleksiyonları odağında, mahremiyet ile kamusal aktivizm arasındaki ilişkiyi inceliyor. Hélène Brion, feminist ve pasifist bir öğretmen olarak ardında, kişisel el yazısı notlarıyla dolu bir "Feminist Ansiklopedi" bırakmıştır. Onun mahrem yaşamı — özellikle Henriette Izambard ve Marguerite Othon'la ilişkileri — gizli mektuplar ve aile anlatımları aracılığıyla dolaylı olarak ortaya çıkmıştır. Hélène Gosset, Louise Michel ve kayınpederi Édouard Vaillant'a duyduğu derin bağlılıkla şekillenen bir arşiv bırakmıştır. Bu koleksiyon, Paris Komünü'nden Fransız Direnişi'ne uzanan bir ideolojik sürekliliği görünür kılmayı hedefliyor. Renée Lamberet, bir anarşist tarihçi olarak, Katalan sendikacı Bernard Pou Riera'yla olan ilişkisine arşivlerinde doğrudan değinmemiştir. Ancak İspanya İç Savaşı sırasında yürüttükleri samimi yazışmalar, derin bir ideolojik ve duygusal ortaklığı gözler önüne seriyor.

Metnin "Delesalle ve Dommanget Arşivlerinin Kişisel Belgeleri" alt başlığında incelenen Fransız anarşist, devrimci sendikacı Paul Delesalle (1870-1948) ve Fransız öğretmen, sendikacı, işçi hareketleri tarihçisi Maurice Dommanget'nin (1888-1976) koleksiyonları, esas olarak sendikal ve entelektüel faaliyetleri belgeliyor. Bununla birlikte, özel yaşama dair bazı izler de mevcut: Delesalle, Dreyfus davası sürecinde eşi Léona'ya gönderdiği günlük kartpostallarla duygusal yoğunluğu yüksek bir yazışma yürütmüştür. Dommanget, eşi Eugénie'ye ait ajandaları ve birlikte aldıkları diplomaları özenle korumuş ve bu sayede ona sessiz bir biçimde saygı göstermiştir. Her iki örnekte de, kadınlar aktif roller üstlenmiş olsalar da, arşivsel temsilde çoğunlukla erkek figürlerin gölgesinde kalmışlardır.

Marie Geneviève Dezès'in bu çalışması, arşivlerde mahremiyetin izlerinin, koleksiyonu oluşturan kişinin cinsi-

2. Kitap 1971 yılında Payel yayınları tarafından *Bir genç kızın anıları* başlığıyla yayımlanmıştır.

yetinden çok, duygusal ve politik belleği bilinçli biçimde aktarma niyetine bağlı olduğunu ortaya koyuyor. Ortak ideallere ve mücadeleye dayanan ilişkiler, arşivlerde kalıcılık kazanırken duygusal bağların görünür kılınmasına da katkı sunuyor. Bu bağlamda, yalnızca Bouët çifti, arşivlerinde eşit ve karşılıklı bir temsiliyet oluşturabilmişken, diğer örnekler ya ilişkisel dengesizlik ya da kadın figürlerin görünmezliğiyle karakterize edilmiştir.

Fransız tarihçi ve CNRS araştırmacısı Françoise Blum'un kaleme aldığı ikinci yazı, "Les 'femmes en archive' de Pierre Naville: Denise, Violette, B. et Catherine..." (Pierre Naville'in arşivindeki kadınlar: Denise, Violette, B. ve Catherine...) başlığını taşıyor. Blum makalesinde, Pierre Naville'in (1904-1993) çok yönlü entelektüel kimliği, arşivsel üretimi ve bu üretim içerisinde kadın figürlerinin temsiliyi ele alıyor. Naville gerçeküstücü şair, troçkist, politik aktivist, emek sosyoloğu, siyaset düşünürü ve anı yazarı kimliklerini bir arada taşıyan bir entelektüel olarak tanımlanıyor. Cenevreli varlıklı bir Protestan ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Naville, entelektüel yaşamına Breton, Aragon, Éluar ve Péret gibi isimlerle birlikte gerçeküstücü harekete katılarak başlamıştır. "La Révolution et les intellectuels" (Devrim ve aydınlar) gibi etkili metinlerle bu hareketin politik bir yön kazanmasına katkı sunduğu belirtilmiştir. Daha sonra Moskova'da tanıştığı Troçki'nin saflarına geçmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş esiri olarak tutulduğu dönemde, daha sonra "Les mémoires imparfaites" (Kusurlu anılar) adıyla yayımlanacak kişisel günlüklerini kaleme almıştır. Edebi üretimleri arasında *Trotsky vivant* (Yaşayan Troçki) ve ilk eşi Denise Naville'e ithaf edilen *Le Temps du Surréal* (Gerçeküstünün zamanı) eserleri de yer alır. Naville otobiyografi, felsefe ve ütopyayı bir araya getirmeyi amaçladığı büyük entelektüel projesi *L'Espérance Mathématique*'i (Matematiksel Beklenti) tamamlayamamıştır. Savaş sonrasında, CNRS bünyesinde emek sosyoloğu olarak görev yapmış, *Le Traité de sociologie du travail* (Emek Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme) adlı çalışmanın ortak yazarlığını üstlenmiş ve yedi ciltlik kapsamlı eseri *Le Nouveau Léviathan*'la (Yeni Leviathan) düşünsel üretimini derinleştirmiştir. Kısa bir süre Birleşik Sosyalist Parti (PSU) bünyesinde siyasetle ilgilenmiş, ancak 1960'ların büyük politik gelişmelerine mesafeli kalmıştır.

Blum'un aktardığına göre, Naville yaşamı boyunca oluşturduğu kapsamlı kişisel arşivini Centre d'étude, de documentation, d'information et d'action sociale'e (Sosyal araştırma, dokümantasyon, enformasyon ve hizmet merkezi) bağışlamış ve bu arşivi titizlikle düzenlemiştir. Mektuplar, taslaklar, çeviriler, günlükler ve notlar içeren bu koleksiyon, aynı zamanda dikkat çekici sessizlikler ve eksiklikler de barındırır. Makalede, Naville'in yaşamında ve arşivinde kadın figürlerinin karmaşık bir yer işgal

ettiği vurgulanıyor. İlk eşi Denise Naville, hem gerçeküstücü çevrelerde bir ilham kaynağı hem de Hölderlin ve Clausewitz gibi yazarların önde gelen çevirmenlerinden biri olarak öne çıkıyor; ancak kişisel mektuplarının arşivde yer almaması dikkat çekici. İkinci eşi Violette Naville arşivin koruyucusu olmuş, Denise'in imajını zedeleyebileceğini düşündüğü bazı belgelerin kamuya açılmasını engellemiştir. Arşivde yer alan bir diğer kadın figürü, adı yalnızca "B." harfiyle anılan bir sevgili olarak tanımlanmıştır; bu kişi, yayımlanmamış romanı *La Chose*'da (=aşk) karşımıza çıkıyor. Roman, *Itinéraires* (Güzergâhlar) adlı kişisel günlüklerde yer alıyor; otobiyografi ile felsefi düşüncelerin iç içe geçtiği bir yapı sunuyor. Dördüncü kadın figürü Catherine Guérin, Naville'in sekreteri olarak onun ölümünden sonra arşivin düzenlenmesine katkı sunmuştur. Françoise Blum, bütün bu kadın figürlerine karşın arşivde tamamen yok sayılan bir kişinin Naville'in annesi olduğunu belirtiyor. Anne-siyle ilgili mektup, anı ya da belge bulunmaması; Naville'in çocukluğa, annelik deneyimlerine ve mahremiyete karşı geliştirdiği mesafeli tutumunu ve onun gelecek kuşaklara bırakmak istediği arşiv mirasıyla kurduğu ilişkiler konusunda önemli sorular ortaya koymaktadır.

Arşiv alanında dijitalleşme, politik belge yönetimi ve feminist tarih perspektifleri üzerine uzmanlaşan Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Isabelle Lassignardie tarafından kaleme alınan "Annette Vidal, secrétaire particulière et archiviste d'Henri Barbusse" (Annette Vidal: Henri Barbusse'ün özel sekreteri ve arşivcisi) başlıklı üçüncü makale, Annette Vidal'in (1894-1974), yazar ve siyasi aktivist Henri Barbusse'ün (1873-1935) edebi ve politik mirasının korunması ve tanıtılması konusundaki belirleyici rolünü ele alıyor. Eski bir öğretmen ve komünist bir politik aktivist olan Vidal, 1920 yılında Barbusse'ün özel sekreteri olmuş ve bu görevini yazarın ölümüne dek sürdürmüştür. Ancak Lassignardie'nin vurguladığı üzere bu ilişki, basit bir asistanlık rolünün ötesine geçmiştir. Annette Vidal, Clarté, ARAC (Savaş Mağdurları Derneği) ve Amsterdam-Pleyel hareketleri çerçevesinde Barbusse'ün fikirlerinin yayılmasına ve üretim süreçlerine aktif katkılar sunmuştur. Barbusse'ün ölümünün ardından Vidal, yazarın eşiyle yaşadığı anlaşmazlıklara karşın arşivleri yeniden inşa etme görevini üstlenmiş, bu süreci büyük bir özveriyle yürütmüştür. Lassignardie'nin aktardığına göre binlerce belge—el yazısı notlar, mektuplar, yayınlar, siyasal içerikli dokümanlar—toplanmış, düzenlenmiş, daktiloya çekilmiş ve arşivlenmiştir. Bu çabalar, başlangıçta Paris'teki Marksist Kütüphane bünyesinde yer alan, sonrasında ise Seine-Saint-Denis İl Arşivleri'ne taşınan kapsamlı Barbusse Arşivi'nin temelini oluşturmuştur. Makale, ayrıca Vidal'in benimsediği sistemli arşivcilik yaklaşımına da dikkat çekiyor. Vidal'in arşiv materyallerini tematik, bibliyografik ve belgesel fişleme sistemleriyle düzenleyerek, bu arşivin uzun vadeli kullanımına olanak sağla-

dığı belirtiliyor. Ayrıca Barbusse'nün anısını canlı tutmak amacıyla konferanslar, yayınlar ve anma etkinlikleri düzenleyerek yazarın kamusal bellekteki yerini güçlendirdiği aktarılıyor. Bu yazıda Isabelle Lassignardie, Annette Vidal'i yalnızca sadık bir yardımcı değil, Barbusse'nün ölümünden sonra onun mirasını yaşatan ve sürdüren bir figür olarak konumlandırıyor. Ona göre Vidal'in bu çalışmaları titiz, politik bilinçle şekillenmiş ve uzun soluklu bir arşivcilik pratiği olarak değerlendirilmeli.

Fransız tarihçi Annette Wieviorka, "Linéarité archivistique dans le couple: l'exemple de Maurice Thorez et Jeannette Vermeersch" (Çiftler arasında arşivsel eşitsizlik: Maurice Thorez ve Jeannette Vermeersch örneği) başlıklı bu bölümün dördüncü ve son makalesinde 2010 yılında yayımlanan özgün bir siyasi biyografinin ortaya çıkışını ve tarihyazımı bakımından taşıdığı önemi ele alıyor. Söz konusu biyografi yalnızca tek bir bireye değil, 20. Yüzyıl'da Fransa'da önde gelen siyasi çiftlerden Fransız Komünist Partisi (PCF) lideri Maurice Thorez ile kararlı bir komünist aktivist ve yönetici olan Jeannette Vermeersch'e adanmıştır. Wieviorka'nın analizine göre eser çağdaş tarih literatüründe bir çiftin politik anlamını bütüncül bir biçimde ele alan ilk çalışmalar arasında yer alıyor ve bu yönüyle dikkat çekiyor. Bu çalışmanın temelini, Maurice Thorez'in ölümünden sonra Jeannette Vermeersch tarafından titizlikle korunan kişisel arşivlerin açılması oluşturmuştur. Bugün Fransa Ulusal Arşivleri'nde araştırmacıların erişimine açık olan bu belgeler; savaş, Moskova'daki sürgün yılları ve PCF bünyesindeki ideolojik kırılmalar gibi süreçleri, hem kişisel hem de kolektif mücadele düzleminde belgeliyor. Makalede, Jeannette Vermeersch'in bu biyografiyle birlikte yeniden değerlendirilmesine dikkat çekiliyor; özellikle doğum kontrolü konusundaki katı tutumu ve Sovyet ideolojisi-ne olan sarsılmaz bağlılığı nedeniyle bu değerlendirmenin kimi açılardan tartışmalı olduğu belirtiliyor.

Wieviorka, Thorez ve Vermeersch çiftinin politik yaşamda birlikte hareket ettiğini; devlet sırlarını, kamu görevlerini ve hatta Ulusal Meclis üyeliklerini paylaştıklarını aktarıyor. Metinde, Moskova'daki Komintern çevresinde temellenen ilişkilerinin, güçlü bir ideolojik bağ üzerinden şekillendiği vurgulanıyor. Biyografi, yazışmalar, aile yönetimi ve parti çevresindeki gündelik pratikler üzerinden, özel hayatı ile politik çalışmaları arasındaki sınırların nasıl belirsizleştiğini ortaya koyuyor. Makalede ayrıca, Maurice Thorez'in, kamu hafızasında belli ölçüde yer bulurken, Jeannette Vermeersch'in, PCF içindeki merkezi konumuna karşın, kolektif tarih anlatılarında büyük ölçüde unutulduğu ifade ediliyor.

Wieviorka, son olarak, Thorez-Vermeersch arşivlerinin belge değerine dikkat çekiyor. Arşivin bir bölümü bir yandan Fransa Ulusal Arşivleri ile Ivry-sur-Seine'de korunurken, diğer yandan belgeler bir internet sitesi aracılığıyla

dijital erişime açılmıştır. Bu çiftin biyografisinin, politik gücün paylaşım biçimlerini, kadınların mücadele tarihindeki rollerini ve Fransız komünizmi bağlamında mahremiyetin dönüşümünü anlamaya önemli katkılar sunduğu ifade ediliyor.

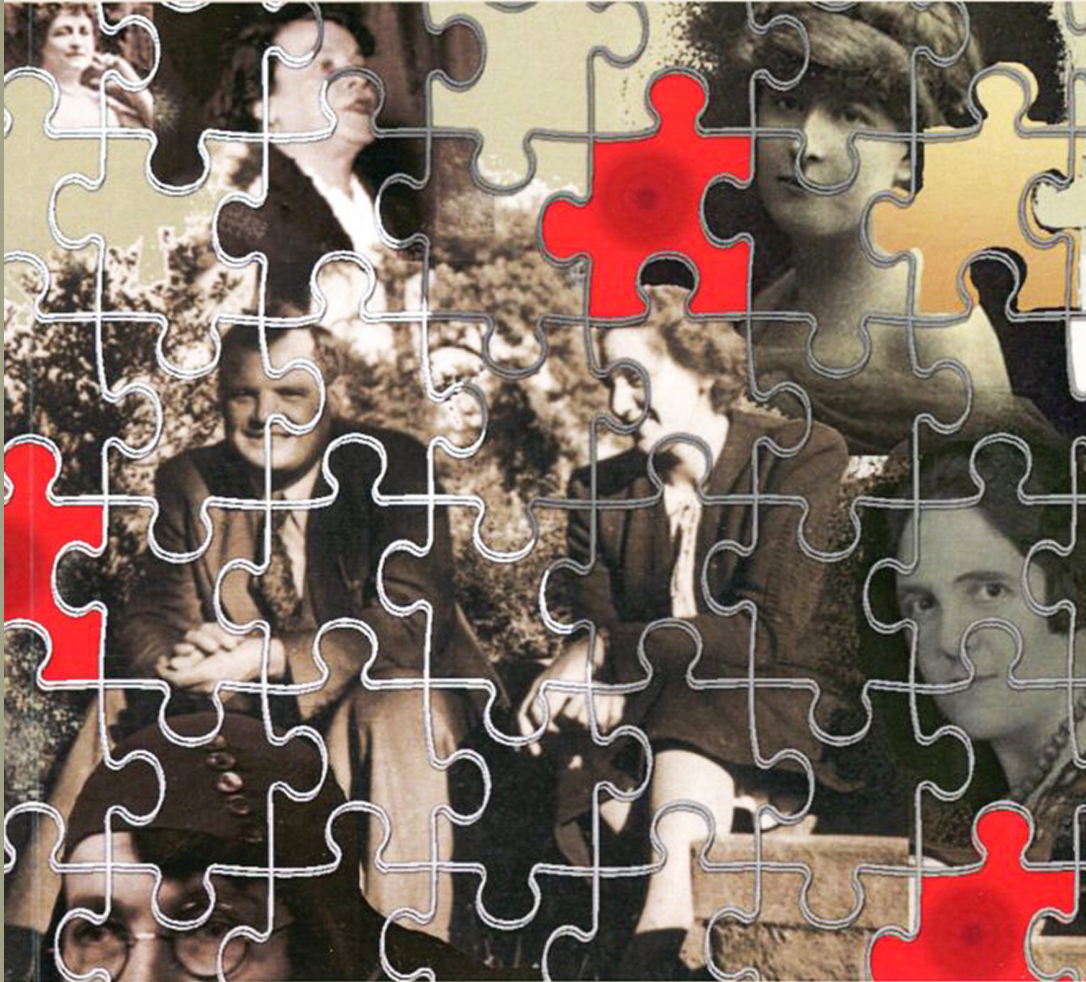
Kitabın sonuç bölümünde, Fransız sanat tarihçisi ve çağdaş tarih profesörü Julie Verlaine'in kaleme aldığı "Conclusion: Le genre, catégorie utile de l'analyse archivistique" (Sonuç: Arşiv analizinde yararlı bir sınıflandırma kategorisi olarak 'tür') başlıklı yazı yer alıyor. Bu bölümde arşivlerin oluşturulması, düzenlenmesi ve aktarılmasında toplumsal cinsiyetin rolünü inceleyen ve giderek genişleyen bir araştırma hareketi ele alınıyor. Yazının merkezinde, toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin arşivcilik uygulamalarını nasıl etkilediği sorusu yer alıyor: Hangi belgeler korunur ya da elenir? Neyin korunacağına ya da aktarılacağına kim karar verir? Tarihsel hafıza süreçlerini hangi ataerkil önyargılar şekillendirir?

Verlaine, bu çerçevede sunduğu katkılarda, arşiv koleksiyonlarının yalnızca maddi yönlerini değil, aynı zamanda sembolik anlam katmanlarını da toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alıyor. Özellikle kadınlar tarafından ya da kadınlarla ilgili üretilmiş belgelerin görünürlük ve değer kazanma süreçlerinde süreklilik gösteren eşitsizlikler dikkatle analiz ediliyor. Yazı, ayrıca otosansür, arşivlerin yapısını belirlemede mirasçıların rolü ve kamusal-özel yaşam ayırımına dair hiyerarşik örgütlenme gibi dinamikleri eleştirel biçimde tartışıyor. Verlaine'e göre toplumsal cinsiyet, arşivcilik süreçlerinde işleyen görünmez kılma ve silikleştirme mekanizmalarını ortaya çıkarmak ve bu mekanizmaları eleştirel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmek için güçlü bir yöntemsel araç olarak öne çıkıyor.

Sonuç olarak *Genre de l'archive*, politik aktivistlerin hafızalarının nasıl kurulduğu, kimler tarafından nasıl aktarıldığı ve bu sürecin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiği üzerine kapsamlı bir düşünme zemini sunuyor. Kitap, özellikle 20. yüzyılda Fransa'daki sol hareket içinde yer alan aktivist kadınların ve erkeklerin arşivlerdeki temsiline odaklanarak, bireysel ve kolektif hafızanın cinsiyetlendirilmiş yapısını görünür kılıyor. Belgelerin yokluğu kadar nasıl seçildiği ve kimler tarafından korunduğu da tarihsel belleğin cinsiyetçi kurgusunu açığa çıkarıyor. Arşivler burada yalnızca bilgi depoları değil, toplumsal ilişkilerin, politik aidiyetlerin ve duygusal bağların izini sürebileceğimiz alanlara dönüşüyor. Bu bağlamda kitap, arşivcilikte feminist bir dönüm noktasına işaret ederken politik aktivistlerin hafızalarının aktarımında hem sessizliklerin hem de müdahalelerin nasıl işlediğini anlamak için eleştirel bir arşiv okuması öneriyor. *Genre de l'archive* feminist tarihyazımı, arşiv teorisi ve politik bellek çalışmalarının kesişiminde yer alan güçlü bir katkı olarak öne çıkıyor.

Genre de l'archive

constitution et transmission des mémoires militantes

Codhos éditions
9, rue Malher, 75004 Paris

CODHOS